

Sorumluluk Kazandırmada Öğretmenler Tarafından Kullanılan Yaptırımların İncelenmesi*

Investigation of Sanctions Used by Teachers for Improving Responsibility

Alper YONTAR**
Gazi Üniversitesi

Filiz YURTAL***
Çukurova Üniversitesi

Öz

Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin sorumluluk kazandırmada kullandıkları yaptırımların, öğrenci değerlendirmelerine göre incelenmesidir. Araştırmaya Adana il sınırları içinde belirlenen 12 ilköğretim okulu dahil edilmiştir. Bu okulların 5. sınıflarına devam eden 412 (184'ü kız, 228'i erkek) öğrenciye "Sorumluluk Kazandırmada Ceza Uygulamaları" (SKCU) anketi uygulanmıştır. Ayrıca örneklem içerisinde 48 öğrenciyle görüşme yapılmıştır. Her iki veri toplama aracından elde edilen veriler nitel ve nicel veri analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, öğretmenlerin yerine getirilmeyen sorumluluklarla baş etmede ceza içermeyen yöntemlerin yanında ceza içeren yöntemlere de başvurdukları, cezalar içinde ise en çok sözel cezaları kullandıkları anlaşılmıştır. Öğrenciler kendilerine verilen cezalar sonucunda davranışlarını değiştirdiklerini ve bu değişikliğin kalıcı olduğunu ifade etmiştir. Buna karşılık öğrencilerin tercihleri, öğretmenlerin ceza içermeyen yaptırımları kullanmaları yönünde olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Sorumluluk, ceza, sınıf yönetimi, sınıf öğretmeni.

Abstract

The aim of the study is to investigate students' evaluations of sanctions used by elementary school teachers for improving responsibility. Twelve elementary schools in Adana province has been selected in this research. "Punishment Applications in Improving Responsibility Survey" was applied to 412 students (184 girls, 228 boys) attending 5th grades and interviews were carried out with 48 students in this group. The data obtained through both instruments were analyzed by qualitative and quantitative analysis methods. According to the study results, teachers have been using punishment in addition to sanctions having no punishment for improving responsibility. Also, they mostly prefer verbal punishment. Students stated that they changed their behavior in a permanent manner. On the other hand, students made their choices for teachers who did not use punishment.

Key Words: Responsibility, Punishment, Classroom Management, Elementary School Teacher.

---

* Bu çalışma yüksek lisans tezinden hazırlanmış olup, 5-7 Eylül 2007 tarihleri arasında (Gaziosmanpaşa Üniversitesi), Eğitim Fakültesi, Tokat'ta düzenlenen 16. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Ar. Gör. Alper YONTAR, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı, ayontar@gazi.edu.tr

*** Yard. Doç. Dr. Filiz YURTAL, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı, fyurtal@cu.edu.tr.

Summary

Purpose of the study: This study aims at finding out students' point of views about effectiveness of elementary school teachers' sanctions in promoting students' responsibilities. The research questions are 1) What sanctions are given by teachers when the responsibilities are not fulfilled? 2) To what extent are changes observed in students' behaviours as a result of sanctions preferred by teachers (with punishment or without punishment)? 3) What kind of sanctions are students imposed when they do not fulfill their responsibilities?

The study was carried out in the 2006-2007 academic year, in Adana. In total, 5-grade students (n=412, 184 girls and 228 boys) from 12 state schools participated in the study. Also, it was thought that one-to-one interviews with students in the study would support the data obtained by means of the questionnaire as the research topic could be difficult for the students to perceive. Therefore; 48 students (24 girls and 24 boys) from the sample were interviewed in the qualitative phase of this research through semi-structured interview questions. The data collection tool of this study was "The Survey of Punishment Applications in Promoting Responsibility." This research tool was prepared by the researchers themselves, so as to reveal participants' point of views about the efficacy of sanctions used by teachers. It consisted of open-ended questions.

Results: A total of 14 specific cases, illustrating teachers' sanctions when the responsibilities are not fulfilled, were presented to the students. According to the students' responses, the most frequent one was the verbal punishment among the teachers' behaviors which were based on the punishments. The most frequently repeated expressions among the verbal punishment were "getting angry", "sometimes / getting angry a little bit" (103 students). As for the physical punishments, the most frequent one was "beating" (12 students) (slapping, ear pulling, clapping with a stick etc.) Also, the expression "waiting next to the blackboard" was used by the students.

According to the findings based on the level of change at students' behaviors, most of the students stated that their positive behavioral change was permanent. The frequencies at other levels were low. In some questions; however, students stated their inconsistent behavioral changes. Out of the students who took the questionnaire, 48 of them were invited to take part in the interview session. Twenty-four of them said that they observed permanent behavioral changes in themselves or in their peers; whereas, 9 of them said that these changes were short-term and 9 of them mentioned that these changes were inconsistent.

The students' sanction preferences were analyzed. An overall look into their responses pointed out that the students preferred sanctions which were not built on punishments when compared to sanctions built on punishments. On the other hand; in terms of the question asking about the student's revolting the teacher, a completely contrary pattern was seen. The frequency of sanctions based on punishments was higher than the one not based on punishments. To conclude, the students agreed that the behavior of revolting the teacher should strictly punished. Also, the 25% of the students, in general, was satisfied with the sanction that the teacher imposed.

Discussion: This research shows that the type of the mostly utilized sanction by teachers is verbal punishment. This pattern has implied that teachers do not prefer alternative solutions such as a student's facing with the result of his behavior. The students' answers have also pointed out that teachers prefer physical punishments when students stand against them or when students fight with each other or when students are not on the task. The rationale behind this may be based on different factors. First; teachers may not be well-equipped with the

required manipulation strategies when they get angry. Second; their classroom management principles may not allow them to use such interventions or they may not know how to use intervention strategies in case of conflicts. Discipline issues rate consistently among the strongest of teacher stressors (Chan, 1998). Ingersoll (2001) studied approximately 6733 teachers says to leave the profession identify student management as one of the reasons that caused them to give up teaching. It has been stated that when children are obliged to obey harshly, they do not develop responsibility, self-confidence or self-control. Also, in recent years, the classroom management and school climate strategies have changed their emphasis from “the focus on unwanted behavior” into “coping with unwanted behavior and encouraging the student in line with the positive behavior” (Duke and Jones, 1985, p.280).

The research has showed the sanctions imposed by teachers are, in general, effective in dealing with unfulfilled responsibilities but this effect is sometimes short-term and changes from student to student. The students have found the sanctions effective. This may derive from the fact that they have already accepted sanctions built on punishments as natural as sanctions not built on punishments because they have been subject to similar applications at home. The long-term effects of punishments are obedience or revolting. Although obedience can be regarded as a positive consequence, it results in negative effects when it continues till the decrease of self-confidence and self-respect (Nelsen, Lott, and Gleen, 1999, s.112).

The results of this study indicated that students prefer sanctions which are not built on punishments more than sanctions which are built on punishments in the case of unfulfilled responsibilities. Dad (2004) reported that a large number of teachers do not apply appropriate behavior modification techniques. Rather they are totally unaware of these techniques. In developing students' self-consciousness in taking and fulfilling responsibilities, sanctions which are not based on punishments such as applications developing internal controlled-discipline should be preferred instead of applications requiring external controlled-discipline.

Conclusion: To sum up, instead of punishments, sanctions leading students to take responsibilities and to undertake their results should be thought as an effective way in controlling classroom behaviors. Teachers ought to be trained in preparing opportunities in which students take responsibilities and in developing such atmospheres. This may positively contribute to fostering students' responsibilities.

Giriş

Toplumun bir üyesi olarak bireyin topluma karşı ödevlerini yerine getirmesinde, kendine ve çevresine faydalı bir insan olmaya yönelmesinde sorumluluk duygusu önemli yer tutar. Literatürde sorumluluk kavramına ilişkin birçok tanım bulunmaktadır. Yavuzer (1998: 107) sorumluluğu, erken çocukluk dönemlerinden başlayarak çocuğun yaşına, cinsiyetine ve gelişim düzeyine uygun olarak görevlerini yerine getirmesi olarak tanımlamaktadır. Başaran'a göre (1971) sorumluluk duygusu, ödev olarak üzerine alınan ya da verilen bir işi her ne pahasına olursa olsun sonuna kadar yapma ve gerektiğinde bunun hesabını verme ile ilgili bir duygudur. Glasser (1990: 13) sorumluluğu, “başkalarının kendi gereksinimlerini karşılamalarına engel olmayacak şekilde, bireyin kendi gereksinimlerini karşılama yeteneği” olarak tanımlamaktadır.

Sorumluluk, çocukların anne-babalarından, okulundan, akranlarından ve toplumundan öğrendiği bir değerdir. Çocukların yaşam boyu başarılı olmalarına yardım eden bir yaşam becerisidir. Sorumluluğu öğrenmedeki başarısızlık okulda, işte ve ilişkilerdeki başarısızlıkla ilişkilidir. Araştırmalar, sorumlu davranan çocukların, yetişkinlerden ve akranlarında daha fazla ilgi gördüklerini göstermektedir (Tucker, 1999).

Sorumluluğun gelişmesi için insanın sorumluluk alabileceği bir ortamda yetişmesi gerekir. Kişinin yetiştiği ortamda, kendisi için seçim yapma ve yaptığı seçimin sonuçlarından sorumlu olma fırsatı verilmemişse, sorumluluk duygusu gelişemez (Cüceloğlu, 2002: 211). Sorumlulukla ilgili öğrencilerle konuşarak onlarda toplum ve kendileri adına sorumluluk duygusunun geliştirilmesi beklenemez. Sorumluluğu geliştirme aktif bir uygulamadır. Öğrencilere kendi deneyimleriyle sorumluluk duygusunu geliştirmeleri ve sorumluluğu öğrenme fırsatları sunulmalıdır. Diğer bir ifadeyle sorumluluk gelişimi için çoklu fırsatlar sağlanmalıdır (McCabe and Rhodes 1992; akt: Ackerman, Hughs and Wilder, 1997). Glasser (1999: 27), sorumluluğun ancak durum değerlendirmesi yapılarak, kendisi ve başkaları için yardımcı olacak yolları düşünerek öğrenileceğini savunmaktadır. Ona göre anaokulundan itibaren sorumluluğu öğrenme fırsatı verilen çocuk, toplumsal olayların farkında, sorumluluk sahibi biri olabilir.

Marshall (2005: 51), öğretmenlerin öğrencileri disipline etme rolüne dikkati çekerek, öğretmenlerin disipline etme görevini üstlendikleri zaman, öğrencilerini sorumluluk alma fırsatlarından mahrum etmiş olacaklarını ifade etmektedir. Marshall'a göre disiplin ve sınıf yönetimi sıklıkla karıştırılmasına rağmen farklı konulardır. Sınıf yönetimi bir şeylerin nasıl yapılacağı ile ilgilidir ve yapılar, prosedürler ve rutinlerin devamlılığını gerektirir. Bu da öğretmenin sorumluluğundadır. Disiplin ise sınıf yönetiminin aksine öğrencinin sorumluluğundadır ve olumlu davranışı zorunlu kılar. Öğrenmeyi destekleyici sınıf atmosferi oluşturmak öğretmenin görevi olsa da öğrenciler yaptıklarından sorumludurlar. Disiplin, çocuklara kendini kontrol etmeyi, doğruyu yapmanın yararını öğretir ve çocukların değer sistemi geliştirmesine yardım eder. Örneğin disiplinli çocuk dürüst bir şekilde konuşur ve davranır, nasıl dürüst olunacağını ve yapılacak şeyin neden dürüst ve mantıklı olması gerektiğini bilir (Wilson, 2007).

Humphreys (1999: 16), sınıfta geçen zamanlarının çoğunu öğrencilerin asi davranışlarını kontrol etmeye çalışarak geçiren öğretmenlerin, çabalarının çocuklar üzerinde etkili olmadığından yakındıklarını ve pek çok ana-babanın da benzer şikâyetleri bulunduğunu bildirmiştir. Bu tür disiplin girişimleri karakter itibarıyla sıkıyönetimci ve saldırgan olma eğilimindedir ve yetişkinlerin kendileri adına istedikleri, bir başka insana yönelik temel saygıyı içinde barındırmadığından başarısızlığa mahkûm olmaktadır. Ceza vermeye dayalı yaklaşım, çocukların sorumluluk kazanma ve öğrenme fırsatlarını ellerinden almaktadır. Ceza vermeye dayalı yaklaşımda bütün kararları yetişkinler verir ve problem çözme aşamalarını onlar yürütür. Bütün güç ve kontrol yetişkinlerde olduğu için çocuklar bu sürecin dışında bırakılırlar (Mackenzie, 2004: 27). Ceza yanlış bir şeyler yapan çocuğu durdurmak için kırıncı ve nahoş bir şekilde çocuğun davranışını kontrol etmektir. Bir an için kötü davranışı durdurur. Ceza istenilen davranışı öğretmez ve iyi davranışı hedeflemez. Davranışı cezadan kaçınmaya yönlendirir (Wilson, 2007).

Dodson (1998: 39, 41) cezanın, çocuklarda, gençlerde ve yetişkinlerde; öfke, utanç ve intikam duygularını körüklediğini, böyle hisseden çocuklara ve gençlere ise bir şey öğretmenin mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Ceza birçok nedenden dolayı çok iyi işlemez. Bu nedenlerden bazıları aşağıda sıralanmıştır (Wilson, 2007, 3):

1. Ceza çocuğun kendisinden ve başkalarından nefret etmesini sağlar. Cezalandırıldıklarında kendilerinden ve ceza veren kişiden hoşlanmazlar. Çocuğa düşük özsaygı duygusunu verir. Çocuklar başkalarından korktukları için dürüst davranmamayı öğrenirler. Kendilerinden büyük olan veya kendileri üzerinde otoriteye sahip olan insanlardan korkmayı öğrenirler. Kendileri büyüdüklerinde otorite olduklarında intikam almayı planlayabilirler ve zorbalığı öğrenebilirler.

2. Çocuk kendini korumak için cezadan kaçmayı, sinsi davranmayı veya yakalanmamayı öğrenir. Savunucu, sahtekâr ve korkak olabilir. Korkuları, öğrenmeleri ve problem çözmelerini etkileyebilir. Çocukların nasıl davranması gerektiğini öğrenmeye ihtiyacı vardır. Çocukların neden iyi davranmaları gerektiğini öğrenmeleri, kendileri için en yararlı bir durumdur. Bu şekilde yeni durumlarda doğru şeyler yapabilirler, yetişkinler göstermese bile yaptığı şeyi ve nedenini bilir. Hata yapsalar bile onu saklamaya çalışmaya daha az eğilimli olurlar. Açık davranma ve dinleme konusunda ailelerine karşı dürüst olurlar.
3. Ceza alan bir çocuk yanlışın olması gerektiğini düşünür. Eğer kötü şeyler düşünüyorsa, kötü şekilde davranacaktır. Cezalandırılacaktır. Çocuklar ilgi ister, bu ceza ile oluşturulursa, çocuk iyi davranışla ilgilenemez.
4. Başkalarının dövüldüğünü gören çocuk, bunun kendisine de olacağından korkar. Çocuklar ceza için neden göremedikleri zaman, bu durumu tehdit edici olarak algılayabilir. Cezayı engellemek için ne yapması gerektiğini bilmezler.
5. Dövülen ve cezalandırılan çocuk, yanlış davranışının hesabını verdiğini düşünür ve tekrar yanlış davranışlar yapabilir.
6. Fiziksel cezayı kullanan anne-babalar, başkalarını kontrol etmek ve çatışmaları çözmek için şiddet ve fiziksel gücü kullanmanın bir örneğini oluşturur. Çocuklar ebeveynin veya yetişkinin bu davranışını örnek alabilirler.

Çocuklardan katı bir şekilde, boyun eğme ve itaat istendiğinde, sorumluluk, özgüven ve özdenetim geliştiremeyeceklerdir. Ayrıca son yıllarda istenmeyen davranışa odaklanmanın yerini, istenmeyen davranışla baş etme yöntemleri ve olumlu davranış doğrultusunda öğrenciyi cesaretlendirmeye yönelik sınıf yönetimi ve okul iklimi stratejileri almaktadır (Duke and Jones, 1985: 280). Kusurlu davranışı azaltmanın yolu, o davranışı cezalandırmaktan kaçınarak, onu engelleyen olumlu davranışları artırmaktır. Bu nedenle ceza yerine, cezaya gereksinimi önleyen, sosyal açıdan uygun davranışların kazandırıldığı ortamları düzenleme tercih edilmelidir (Özyürek, 1998: 98-107).

Her sınıfta günlük durumlara dayalı olarak öğretmenler ceza ile ilgili karar vermek zorunda kalabilirler. Cezanın amacı, davranışın yeniden oluşmasını engellemektir. Cezaların uygulanan kişiler açısından etkili olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. Öğrenciler açısından cezanın nasıl algılandığının belirlenmesi, öğretmenler açısından davranışlarını düzenlemede bir bakış açısı oluşturabilir. Öğrencilere sorumluluk kazandırma sürecinde önemli rolü olan öğretmenlerin iç denetim geliştirmeleri aşamasında öğrencilerine rehberlik etmeleri son derece önemlidir. Bu süreçte öğretmenin tutumu, öğrencinin sorumlu davranmaya yönelmesinde belirleyici bir etkidir. Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin sorumluluk kazandırmada kullandıkları yaptırımların neler olduğu ve bu yaptırımların etkili olup olmadığına ilişkin öğrenci görüşlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmış ve aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda öğretmenlerin uyguladıkları yaptırımlar nelerdir?
2. Öğretmenler tarafından uygulanan yaptırımlar (ceza içeren ve içermeyen) sonucu öğrencilerde davranış değişikliği ne düzeyde gerçekleşmektedir?
3. Öğrenciler sorumluluklarını yerine getirmediğinde ne tür yaptırımları tercih etmektedir?

Yöntem

Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin sorumluluk kazandırmada kullandıkları yaptırımların etkililiğine ilişkin öğrenci değerlendirmelerini ortaya çıkarmak amacıyla tarama niteliğinde betimsel araştırma deseni kullanılmıştır. Ayrıca nicel verileri desteklemek amacıyla görüşmelere yer verilerek nitel araştırma deseni de kullanılmıştır. Bu model, araştırma yapılan ya da yapılması planlanan kişilerin sahip oldukları deneyimlerinden doğan anlamların sistematik olarak incelenebilmesi için tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.39; Ekiz, 2003, s.25). Dolayısıyla araştırma verileri, nicel ve nitel verilerin birbirini desteklediği bir çerçevede ele alınmıştır.

Örnekleme

Örnekleme yöntemi olarak olasılık temelli örnekleme yöntemlerinden tabaka örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda evren içerisinde 4 bölge (1. Şehrin kuzeyi, 2. Şehir merkezi, 3. Güneydeki kenar mahalleler, 4. Merkeze bağlı belde ve köyler) belirlenerek bu bölgelerden seçkisiz olarak saptanan üçer okulun her birinden yine seçkisiz olarak birer 5. sınıfta araştırma yürütülmüştür. Örneklemin 5. sınıf öğrencilerinden seçilmesinde, bu sınıftaki öğrencilerin yaş itibarıyla diğer birinci kademe öğrencilerinden daha büyük olmaları ve sorumluluklarının daha fazla olması etkili olmuştur. Böylece araştırmaya 2006-2007 öğretim yılında Adana il sınırları içinde bulunan 12 devlet ilköğretim okulunun 5. sınıflarına devam eden 184'ü kız ve 228'i erkek olmak üzere toplam 412 öğrenci dahil edilmiştir. Bununla birlikte veri toplama sürecinde araştırma konusunun öğrenci düzeyine indirilmesinde karşılaşılabilecek güçlükler göz önünde bulundurularak, öğrencilerle birebir görüşme yapmanın anket yoluyla elde edilen verileri destekleyeceği düşünülmüştür. Bu amaçla daha önce belirlenen örneklem içinden görüşme yapmak üzere 24 kız ve 24 erkek olmak üzere toplam 48 öğrenci nitel verileri toplamak üzere araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları, öğretmenlerin uyguladıkları yaptırımların etkili olup olmadığına ilişkin görüşlerini belirlemek üzere öğrencilere yöneltilen "Sorumluluk Kazandırmada Ceza Uygulamaları" (SKCU) anketi ve yarı yapılandırılmış görüşme formudur.

Sorumluluk Kazandırmada Ceza Uygulamaları Anketi (SKCU): Araştırmada kullanılacak anket formunun maddelerinin oluşturulmasında Yurtal ve Yontar (1996) tarafından yapılan sınıf öğretmenlerinin öğrencilerinden bekledikleri sorumlulukları belirlemeye yönelik araştırmanın bulgularından yararlanılmıştır. Bu bulgulara dayanarak SKCU anketine temel oluşturan öğrenci sorumluluklarına yönelik bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda anket soruları oluşturulmuş ve uzman görüşleri de alınarak anket uygulamaya hazır hale getirilmiştir. SKCU anketinde 14 farklı spesifik durum için öğrencilere; sorumluluklarını yerine getirmediklerinde öğretmenlerinin ne yaptığı, kendilerinin bundan sonra nasıl davrandığı ve sorumluluklarını yerine getirmedikleri durumda ne tür yaptırımları tercih ettiklerini hedef alan açık uçlu sorular yöneltilmiş ve öğrencilerden düşüncelerini yazmalarını istenmiştir. SKCU anketinde kullanılan sorulara yönelik örnek soru aşağıda verilmiştir.

Örnek: *Ders sırasında öğretmenini dinlemediğin zaman öğretmenin ne yapıyor?*

.....

Öğretmenin böyle yaptıktan sonra sen ne yapıyorsun?

( ) *Öğretmenimi dinlememeye devam ediyorum.*

( ) *Öğretmenimi bazen dinliyorum, bazen dinlemiyorum.*

( ) *Öğretmenimi bir süre dinliyorum sonra ara sıra dinlemiyorum.*

( ) Öğretmenimi bundan sonra her zaman dinliyorum.

Ders sırasında öğretmenini dinlemediğin zaman öğretmenin ne yapmasını istersin?

.....

Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken görüşme soruları ankette sorulan sorulara paralel nitelikte hazırlanarak veri geçerliliği artırılmaya çalışılmıştır. Ses kayıt cihazı yardımıyla kaydedilen görüşmeler her bir öğrenciyle ortalama 10'ar dakika sürmüştür.

SKCU anketi ve görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde nitel içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Bu çerçevede anket ve görüşme yoluyla elde edilen veriler bilgisayara aktarılmış, daha sonra kodlara dönüştürülmüş ve ilişkili kodlar bir araya getirilip gruplandırılarak temalar oluşturulmuştur.

Bulgular

Bu bölümde veri toplama araçlarıyla elde edilen verilere ilişkin bulgular, araştırma sorularına paralel olarak verilmiştir.

1. Sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda öğretmenlerin uyguladıkları yaptırımlara ilişkin bulgular:

14 farklı spesifik durumda uygulanan yaptırımları belirlemek üzere anket aracılığıyla toplam 412 öğrenciden alınan yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1'de sunulmuştur. Sorular açık uçlu sorulduğu için bir sorumluluğun yerine getirilmemesi durumunda öğretmenin hem sözlü hem fiziksel ceza uyguladığını ifade eden öğrenciler olmuştur. Bu yüzden tabloda toplam sütununda verilen sayılar sorulara verilen cevapların ifade edilme sıklığını vermektedir.

Tablo 1.

Sorumlulukların Yerine Getirilmemesi Durumunda Öğretmenlerin Uyguladıkları Yaptırımlara İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Yerine Getirilmeyen Sorumluluklar	Fiziksel Cezalar		Sözel Cezalar		Diğer Cezalar		Ceza İçermeyen		Hiç Yapmadım		Soru Anlaşılmamış		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ödev yapmama	6	1	140	30	36	8	170	36	111	24	7	1	470	100
Okula vaktinde (erken) gelmeme	1	0	35	8	16	4	190	46	168	40	7	2	417	100
Derse hazırlıklı gelmeme	5	1	128	30	20	5	146	34	98	23	30	7	427	100
Ders kitabını, defter veya araç-ger. tam getirmeme	5	1	108	26	15	4	164	39	117	28	7	2	416	100
Ders sırasında öğretmeni dinlememe	16	4	117	27	26	6	166	39	92	21	12	3	429	100
Derste parmak kaldırmadan konuşma	7	2	104	25	31	7	185	44	80	19	17	4	424	100
Derste izin almadan dolaşma	18	4	147	34	8	2	142	33	112	26	3	1	430	100
Okul araç-gereçlerine ve eşyalarına zarar verme	16	4	120	29	29	7	102	25	133	33	9	2	409	100
Arkadaşlarla kavga etme	47	11	112	27	32	8	108	26	122	29	1	0	422	100
Öğretmene karşı gelme	33	8	89	22	14	3	42	10	223	55	2	0	403	100
Sınıfı kirletme	4	1	80	20	86	22	85	21	136	34	5	1	396	100
Elbiselerini kirletme	2	1	60	15	5	1	171	44	146	37	6	2	390	100
Okula uygun kıyafetle gelmeme	10	3	100	26	5	1	134	34	134	34	6	2	389	100
Görevlerini vaktinde yerine getirmeme	7	2	144	35	17	4	101	25	122	30	20	5	411	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi sorumlulukların yerine getirilmediği 14 farklı spesifik durum için öğrencilerden alınan yanıtlar incelendiğinde, ceza içeren öğretmen davranışları içerisinde en çok sözel cezalara rastlanmaktadır. Sözel cezalar içerisinde ise en çok tekrarlanan ifade “kızıyor”, “bazen / biraz kızıyor” (103 öğrenci) ifadeleridir. Öğrenciler bunlardan başka “bağırıyor”, “tehdit ediyor”, “dalga geçiyor” ifadelerini kullanmışlardır. Fiziksel cezalar arasında en sık rastlanana “dövüyor” (12 öğrenci) (tokat atma, kulak çekme, eline sopa ile vurma vs.) olmuştur. Ayrıca “tahtada bekletiyor” ifadesi de öğrenciler tarafından kullanılmıştır. Tabloda “diğer cezalar” olarak bahsedilen cezalar arasında ise en çok “eksi veriyor” (4 öğrenci) ifadesi yer alırken, “ceza veriyor” ve “disipline / müdüre gönderiyor” ifadelerine de yer verilmiştir. Ceza içermeyen yaptırımlar arasında en sık karşılaşılan ifade “uyarıyor” (99 öğrenci) ifadesi olmuştur. Bundan başka, “nasihat ediyor”, “kontrol ediyor” ifadelerine rastlanmıştır.

Anket verilerinin geçerlik ve güvenilirliğini desteklemek amacıyla 412 öğrencinin içinden seçilmiş olan 48 öğrenci ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler de anket verilerini destekler niteliktedir (Tablo 2). Öğrencilere sorulan “Sorumluluklarını yerine getiremediğinde öğretmenin ne yapıyor?” sorusuna 25 öğrenci “kızıyor”, “bazen / biraz kızıyor” derken, 7’si “dövüyor / bazen dövüyor”, 4’ü “tek ayaküstünde durma cezası veriyor” ve 2 öğrenci de “disipline gönderiyor” yanıtını vermiştir. Ceza içermeyen yaptırımlardan yine en sık rastlanan ifade “uyarıyor” (28 öğrenci) olmuştur.

Tablo 2.

Sorumlulukların Yerine Getirilmemesi Durumunda Öğretmenlerin Uyguladıkları Cezalara İlişkin Görüşme Verileri (N=48)

Ceza Türleri / Yaptırımlar	f
Sözel Cezalar	25
Fiziksel Cezalar	11
Diğer Cezalar	2
Ceza İçermeyen	28

2. Sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda uygulanan yaptırımlara karşılık öğrencilerdeki davranış değişikliğinin düzeyine ilişkin bulgular:

14 farklı spesifik durumda uygulanan yaptırımlara karşılık, öğrencilerdeki davranış değişikliğinin düzeyine yönelik anket soruları aracılığıyla toplam 412 öğrenciden alınan yanıtların frekans dağılımları Tablo 3’te sunulmuştur. Tablo 3’te öğrencideki davranış değişikliği düzeyi kısmında belirtilen rakamların ifade ettiği anlamlar aşağıda verilmiştir:

1. Davranış değişikliğinin gerçekleşmemesi
2. Tutarsız davranış değişiklikleri
3. Davranış değişikliğinin kısa süreli olması
4. Kalıcı davranış değişikliği gelişimi

Tablo 3.

Sorumlulukların Yerine Getirilmemesi Durumunda Uygulanan Yaptırımlara Karşılı, Öğrencilerdeki Davranış Değişikliğinin Düzeyine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

Yaptırımların Uygulandığı Durumlar	Öğrencideki Davranış Değişikliği Düzeyi									
	1	%	2	%	3	%	4	%	Top.	%
Ödev yapmama	5	2	49	17	26	9	203	72	283	100
Okula vaktinde (erken) gelmeme	1	0	28	13	10	5	172	82	211	100
Derse hazırlıklı gelme	4	2	21	8	9	4	220	87	254	100
Ders kitap, defter, veya araç-gereç. tam get.	2	1	19	7	7	3	233	89	261	100
Ders sırasında öğretmeni dinlememe	12	4	6	2	7	3	244	91	269	100
Derste parmak kaldırmadan konuşma	1	0	23	8	15	5	238	86	277	100
Derste izin almadan dolaşma	2	1	13	5	6	2	235	92	256	100
Okul araç-gereç. ve eşya. zarar verme	0	0	6	3	9	4	207	93	222	100
Arkadaşlarla kavga etme	1	0	13	5	5	2	223	92	242	100
Öğretmene karşı gelme	0	0	2	1	5	3	140	95	147	100
Sınıfı kirletme	1	0	5	2	6	3	207	95	219	100
Elbiselerini kirletme	1	0	9	4	4	2	192	93	206	100
Okula uygun kıyafetle gelmeme	0	0	6	3	4	2	202	95	212	100
Görevlerini vaktinde yerine getirmeme	2	1	9	4	6	3	205	92	222	100

Tablo 3'te yer alan veriler incelendiğinde, bütün sorularda öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun kendilerindeki olumlu davranış değişikliğinin kalıcı düzeyde olduğunu belirttiği görülmektedir. Diğer düzeylerin frekansları genel olarak düşük olmakla birlikte, bazı sorularda tutarsız davranış değişikliklerine sahip olduğunu belirten öğrenci sayılarının yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Ayrıca öğretmene karşı gelme davranışı ile ilgili soruya öğrencilerin çoğunlukla "hiç yapmadım" yanıtını vermeleri nedeniyle bu soruya ilişkin olarak tabloda verilen diğer yanıtların frekansları, öteki sorulara göre düşük çıkmıştır.

Ankete katılan öğrenciler arasından seçilen 48 öğrenci ile yapılan görüşmelerde de anket verilerini destekleyen bilgilere ulaşılmıştır (Tablo 4). Öğrencilerden 24'ü kendisinde veya arkadaşlarında olumlu yönde kalıcı davranış değişikliği gerçekleştiğini belirtirken, 13'ü davranış değişikliğinin kısa süreli olduğunu, 9 öğrenci de tutarsız davranış değişiklikleri gerçekleştiğini ifade etmiştir.

Tablo 4.

Sorumlulukların Yerine Getirilmemesi Durumunda Uygulanan Yaptırımlara Karşılık, Öğrencilerdeki Davranış Değişikliğinin Düzeyine İlişkin Görüşme Verileri (N=48)

Davranış Değişikliği Durumu	f
Kalıcı davranış değişikliği gelişimi	24
Davranış değişikliğinin kısa süreli olması	13
Tutarsız davranış değişiklikleri	9
Davranış değişikliğinin gerçekleşmemesi	0

3. Sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda öğrencilerin yaptırım tercihlerine ilişkin bulgular:

Öğrencilerin yaptırım tercihleri ile ilgili anket sorularından elde edilen verilere genel olarak bakıldığında (Tablo 5), ceza içermeyen yaptırım tercihlerinin ceza içeren yaptırım tercihlerine oranla daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Yani öğrenciler genel olarak sorumlulukların yerine getirilmemesi ya da eksik yapılması durumunda uygulanacak yaptırımların büyük bir oranda ceza içermeyen yaptırımlardan oluşmasını tercih etmektedirler. Ancak öğretmene karşı gelme, sınıfı kirletme davranışları ile ilgili sorulan sorularda ceza içeren yaptırım tercihlerinin frekansının da yüksek olduğu görülmektedir. Öğrenciler, öğretmene karşı gelme ve sınıfı kirletme davranışı ile ilgili olarak ceza içeren yaptırımları da yüksek oranda tercih ettiklerini bildirmişlerdir.

Tablo 5.

Sorumluluklarını Yerine Getirmediklerinde Öğrencilerin Yaptırım Tercihlerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

Yaptırımların Uygulanacağı Durumlar	Öğrencilerin Yaptırım Tercihleri				Yaptırımdan Memnun Öğrenci		Toplam	
	1*		2*		f	%	f	%
	f	%	f	%				
1. Ödevin yapılmaması ya da eksik yapılması	42	12	235	65	84	23	361	100
2. Okula vaktinde (erken) gelmeme durumunda	39	12	175	56	101	32	315	100
3. Derse hazırlıklı gelmeme durumunda	54	16	188	56	94	28	336	100
4. Ders kitabını, defterini veya araç-gereç. eksik getirme	48	14	208	60	93	27	349	100
5. Ders sırasında öğretmenini dinlememe durumunda	71	18	193	50	122	32	386	100
6. Derste parmak kaldırmadan konuşma durumunda	62	15	207	51	137	34	406	100
7. Derste izin almadan dolaşma durumunda	71	20	182	50	109	30	362	100
8. Okul araç-gereç. ve eşya. zarar verme durumunda	81	24	153	45	108	32	342	100
9. Arkadaşlarıyla kavga etme durumunda	80	23	172	49	100	28	352	100
10. Öğretmenine karşı gelme durumunda	74	37	73	36	55	27	202	100
11. Sınıfı kirletme durumunda	101	30	117	35	118	35	336	100
12. Elbiselerini kirletme durumunda	35	11	168	53	116	36	319	100
13. Okula uygun kıyafetle gelmeme durumunda	47	16	155	53	91	31	293	100
14. Görevlerini vaktinde yerine getirmeme durumunda	56	19	157	52	88	29	301	100

*1 Ceza içeren yaptırım tercihleri

2 Ceza içermeyen yaptırım tercihleri

Yaptırımlar ile ilgili görüşme verileri incelendiğinde, yine ceza içermeyen yaptırımların ceza içerenlere göre öğrenciler tarafından daha çok tercih edildiği anlaşılmıştır (Tablo 6). Bu görüşleri doğrultusunda öğrencilerin kendi ifadelerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

"Kızmamasını isterim, sadece uyarmasını."(E-84)

"Kızmamasını isterdim. Uyarıp, mesela onun içinde bilmediğim olduğu için yapamamışımdır, onu öğretmesini isterdim."(K-74)

"Kötü değil iyi davranırsın. Kızmamasını, bazen dövüyor, dövmesin."(E-43)

Tablo 6.

Sorumluluklarını Yerine Getirmediklerinde Öğrencilerin Yaptırım Tercihlerine İlişkin Görüşme Verileri (N=48)

Öğrencilerin Yaptırım Tercihleri	f
Ceza içeren yaptırım tercihleri	18
Ceza içermeyen yaptırım tercihleri	30
Yaptırımdan memnun öğrenci	19

Tartışma

Araştırmada, sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda öğretmenlerin uyguladıkları yaptırımlara ilişkin bulgulara göre öğrenciler, öğretmenlerin yerine getirilmeyen sorumluluklarla baş etmede ceza içermeyen yöntemlerin yanında ceza içeren yöntemlere de sıklıkla başvurduklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerden alınan cevaplara göre, öğretmenler tarafından en çok kullanılan ceza türü ise sözel cezalardır. Bu ceza türünü öğretmenlerin yüksek oranda tercih etmeleri, öğrenciyi davranışının sonucu ile yüzleştirme stratejileri gibi alternatif çözümleri yeterince kullanmadıklarını göstermektedir. Öğrencilerin verdikleri cevaplar ayrıca, öğretmenlerin fiziksel cezayı en çok öğretmene karşı gelme veya birbirleriyle kavga etme durumlarında veya dersi dinlemediklerinde kullandıklarını göstermiştir. Bunun olası nedenlerinden birkaçı, öğretmenlerin öfke gibi olumsuz duyguların kontrolü konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları, benimsedikleri sınıf yönetimi anlayışının bu tür müdahalelere olanak vermesi ya da çatışma çözüm stratejilerini kullanmayı bilmemelerinden kaynaklanıyor olabilir. Yapılan araştırmalarda, öğretmenler için öğrenci davranışını yönetmek en önemli ikinci stres faktörü olarak gösterilmiştir (Chan, 1998). Hatta öğretmenler tarafından, öğrenciyi disipline etme konusu öğretmenliği bırakma nedenleri arasında gösterilmiştir (Ingersoll, 2001). Öğretmenlerin bu tarz sorunlarla baş etmeye çalışmaları, onların stres düzeylerini düşürmek yerine yükseltebilmektedir. Disiplin ve öğrencinin yanlış davranışıyla ilgili fazla endişelenen öğretmenler kuruntu yapma, kimseye söylememe, kendini suçlama, üzülmeye, kendini sorumlu tutma, uyuma ya da yeme örüntüsünde bozulma ve hastalanma gibi kendi uyumunu bozan baş etme stratejileri kullandıklarını rapor etmiştir (Lewis, 1999). Araştırmalardan öğretmenlerin öğrenciyi sorumluluk kazandırma ve disipline etme konusunda daha etkili stratejiler geliştirmeye ihtiyaçları olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmada, yerine getirilmeyen sorumluluklara karşılık, öğretmenlerin uyguladıkları yaptırımların etkililiğine ilişkin öğrenci görüşlerine göre, yaptırımların genel olarak etkili olduğu görülmüştür. Ancak bazen bu etkinin kısa süreli olduğu ve öğrenciden öğrenciyeye değiştiği sonucu da bulunmuştur. Öğrencilerin yaptırımları genel olarak etkili bulmaları, evde de ebeveynlerinin benzer türden ceza içeren davranışlarına maruz kalmaları nedeniyle ceza içeren yaptırımları da ceza içermeyenler gibi doğal bir durum olarak kabul edip benimsemelerinden kaynaklanmış olabilir. Ayrıca öğrenciler bu sorulara cevap verirken yaptırımların uzun süreli etkilerini dikkate almayıp anketin uygulandığı tarihlerdeki durumu değerlendirmiş olabilirler. Bununla birlikte literatür incelendiğinde yapılan bazı araştırmalarda, istenmeyen davranışları durdurmak için hoş olmayan uyarının verilmesine yönelik uygulanan cezaların, öğrenciler tarafından etkili olarak algılandığını gösteren (Brinker, Goldstein and Tisak, 2003; Elliott, 1986; Tulley & Chio 1997) bulgularla bu araştırmanın bulguları paralellik göstermektedir. Ceza vermeye dayalı yaklaşımda bütün kararları yetişkinler vermektedir. Problem çözme aşamalarını da onlar yürüttüğü için bütün güç ve kontrol yetişkinlerdedir ve çocuklar bu sürecin dışında bırakılmaktadır. Bu durum sonucunda çocukların sorumluluk

kazanma ve öğrenme fırsatları ellerinden alınmaktadır (Mackenzie, 2004: 27). Cezanın uzun vadeli sonuçlarının isyan etme ya da boyun eğme olduğu, boyun eğmenin olumlu bir sonuç gibi görünebilse de körü körüne itaate, özsaygı ve özgüvende azalmaya vardığında, olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir (Nelsen, Lott, and Gleen, 1999: 112). Queen, Blackwelder ve Mallen (2003) öğretmenlerin, çocukların davranışlarının doğal sonuçlarını güvenli bir biçimde yaşamalarına izin vererek, çocuklara sorumluluk kazandırma konusunda rehberlik etmiş olacaklarını ifade etmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, öğrenciler sorumluluklarını yerine getirmediklerinde, ceza içermeyen yaptırımları ceza içerenlere oranla daha fazla tercih etmektedirler. Dad (2004) yaklaşık 1000 öğretmen ve 1000 öğrenci ile birlikte yaptığı okullarda uygulanan ödül ve cezaların etkililiğini inceleyen araştırmasında, çok sayıda öğretmenin davranış değiştirmede uygun teknikleri uygulamadığını ve bu tekniklerden tamamıyla habersiz olduğunu ortaya çıkarmıştır. Aşırı dış kontrole bütün davranışları başkaları tarafından kontrol edilip düzenlenen çocuklar, hiçbir iç kontrol geliştirme olanağı bulamadıklarından ileriki yaşamlarında ya sorumsuz, kontrolsüz, aşırı davranışlarda bulunan kişilikler veya başka birinin kontrolü altına kolaylıkla girebilen pasif, tepki göstermesini bilmeyen, her şeyi kabullenici kişilikler geliştirmesi muhtemeldir (Navaro, 2006). Çocuğa sorumluluk kazandırmak için ceza gibi dış denetimli disiplin gerektiren uygulamalar yerine, çocuğa davranışının sonuçlarını yaşama fırsatı verme gibi iç denetimli disiplin geliştirici ceza içermeyen yaptırımların tercih edilmesi etkililiği artırabilir.

Sonuç olarak, sorumluluk kazandırmada yaptırımların etkililiğine ilişkin olarak çocukların görüşleri bir ölçü olmamakla birlikte, çocuklar tarafından sınıf içi davranışları kontrol etmede öğretmenlerin ceza içermeyen yaklaşımları kullanmaları tercih edilmektedir. Çocukların tercihlerinin dikkate alınması, onlarda davranışlarının sorumluluğunu alma ve sonucunu üstlenmeye yönelik fırsatlar sunabilir. Öğretmenlerin, öğrencilere sorumluluk almalarını sağlayacak fırsatlar sunması veya ortamlar oluşturması konusunda bilinçlendirilmeleri, öğrencilerde sorumlu davranışları geliştirmede önemli yararlar sağlayabilir.

Kaynakça

- Ackerman, S., Hughs, L. and Wilder R., (1997). Improving student responsibility. Dissertations theses. Saint Xavier University and IRI/Skylight.
- Başaran, İ.E. (1971). *Eğitim Psikolojisi*. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Brinker, S.R., Goldstein, S.E. and Tisak, M.S. (2003) Children's judgements about common classroom punishments. *Educational Research*, 45 (2), 189-198.
- Chan D.W. (1998). Stress, coping strategies, and psychological distress among secondary school teachers in Hong Kong. *American Educational Research Journal*, 35(1), 145-163.
- Cüceloğlu, D. (2002). *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı*. İstanbul: Remzi Kitabevi A.Ş.
- Dad, H. (2004). *Effectiveness of reward and punishment as modifiers of students classroom behavior*. PhD thesis, University of Arid Agriculture, Rawalpindi, Pakistan.
- Dodson, F. (1998). *Doğumdan Yirmi Bir Yaşa Kadar Sevgiyle Disiplin*. (Çev: İ. Born) İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Duke, D.L. & Jones, V.F. (1985). What can schools do to foster student responsibility? *Theory Into Practice*, 24(4), 277-285.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Elliott, S. N. (1986). Children's ratings of the acceptability of classroom interventions for misbehavior: findings and methodological considerations. *Journal of School Psychology*, 24, 23-35.

- Glasser, W. (1990). *Reality therapy*. U.S.A.: Harper & Row, Publishers, Inc.
- Glasser, W. (1999). *Başarısızlığın olmadığı okul*. (Çev: K. Teksöz). Ankara: Beyaz Yayınları.
- Humphreys, T. (1999). *Disiplin Nedir? Ne Değildir?* (Çev: B. Çelik). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Ingersoll, R.M. (2001). Teacher turnover and teacher shortages: An organizational analysis. *American Educational Research Journal*, 38(3), 499-534.
- Lewis, R. (1999). Teachers Coping with the Stress of Classroom Discipline. *Social Psychology of Education*, 3, 155-171.
- Mackenzie, R. J. (2004). *Çocuğunuza sınır koyma*. (Çev: H. Gürel). Ankara: HYB Yayıncılık.
- Marshall, M. (2005). Discipline without stress, punishments or rewards. *The Clearing House*, 79(1), 51-54.
- Navaro, L. (2006). Gerçekten beni duyuyor musun? 13.Baskı, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Nelsen, J., Lott, L. V & Glenn, S. (1999). *Sınıfta Pozitif Disiplin*. (Çev: M. Koyuncu). İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Özyürek, M. (1998). *Sınıfta Davranış Değiştirme*. Ankara: Karatepe Yayınları.
- Queen, J.A., Blackwelder, B.B. and Mallen L.P. (2003). *Responsible Classroom Management for Teachers And Students*. Upper Saddle River, NJ : Merrill
- Tucker, B.(23/07/1999) "Building responsibility." Retrieved on 12/07/ 2007, at URL: <http://ag.arizona.edu/pubs/family/az1037.html>
- Tulley, M. and Chiu, L. H. (1997). Student preferences of teacher discipline styles. *Journal of Instructional Psychology*, 24, 168-75.
- Wilson, E. (06/07/2007) Guiding young children series: Discipline without punishment. Retrieved on 29/04/2008 at URL: <http://pods.dasnr.okstate.edu/docushare/dsweb/View/Collection-370>
- Yavuzer, H. (1998). *Çocuk Eğitimi El Kitabı*. İstanbul: Remzi Kitabevi A.Ş.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurtal F. ve Yontar A. (2006). Sınıf öğretmenlerinin öğrencilerinden bekledikleri sorumluluklar ve sorumluluk kazandırmada kullandıkları yöntemler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 411-424.